

Ósgyepok nevezéktana és elterjedése

Tasi Julianna – Penksza Károly – Máté András – Halász András

Gyepes szakmai körökben már régóta megfogalmazódott a kérdés: mely ÁNÉR (Általános Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer) élőhelytípusok vagy gyeptársulások tekintendők ósgyepnek? Milyen szakirodalom adja meg ezeket?

A kérdés alapját az adja, hogy **ósgyep** alatt mást értenek az ökológus-, botanikus-, gazdálkodó- és agronómus kollégák, ezért fontos lenne megegyezésre jutni abban, milyen kritériumai vannak a fogalomnak, és mekkora Magyarországon az ósgyepok kiterjedése. Az agronómusok többsége azt érti **ósgyep** alatt, ha *eredetileg is fátlan gyeptársulás volt az eredeti növénytakaró, vagyis nem erdőirtással alakult ki a gyep*. Az elsődleges gyepek elvileg fennmaradnak legeltetés, kaszálás nélkül is. Véleményük szerint ugyan eredetileg is az ilyenfajta használatuk miatt alakultak ki és maradtak fenn. Ezek a területek nem tudnak beerdősülni, ha nem történik hasznosítás, de attól a szukcesszió működik, gyomtársulássá alakulhatnak, ha nincsenek hasznosítva. A fentebb említett definíció mentén azonban még szakmai körökben sincs konszenzus.

Az ökológus, botanikus nomenklatúrában a „**természetközeli gyepek**” fogalom használatos, és az a kérdés, mennyire feleltethető meg az „ósgyep” fogalommal. Esetenként az **obligált gyep** kifejezés is előfordul, ami összecseng az **eredendő gyep** kifejezéssel. Egyes botanikus kollégák véleménye szerint, a jelenlegi gyepek 1-1,5%-a lehet ilyen növényzet. Példaként említve a dolomit-sziklagyep, nyílt homoki gyep vagy vak szikes gyep kategóriákat. A többi terület nem marad gyep valamilyen beavatkozás nélkül. A téma tovább boncolható koevolúciós növény-állat kölcsönhatás területen is. Az eredendő gyepek nem lesznek feltétlenül gyomosak kezelés nélkül, mivel a felhalmozódó avar miatt fajszegénné válnak rendszerint, vagy beerdősülnek. A fentiekhez hozzáfűzhető, hogy a természetközeli gyep alatt jóval többet is lehet érteni, mint 1-2%, ha megnézzük pl. a MÉTA (Magyarország Élőhelyeinek Térképi Adatbázisa) eredményeket. Ez nem lehet mind olyan, ami elsődleges növénytakaró volt valaha. Valóban ideje lenne fogalmakban megegyezni, lehetőleg magyar szavakban. A szikeset kéne még tisztázni, mert abból összesen 176.720 hektárt mért fel a MÉTA, négy ÁNÉR kategóriában. Ha ez mind **ósgyep**, akkor ez a 800.000 ha hasznosítottá vetítve 22%, a teljes 1 millióra vetítve is 18%. És ehhez jönnek még a nyílt homoki- és a sziklagyepok. Nem valószínű, hogy ennyi ósgyepünk lenne.

Ezen felvetéseket tovább árnyalja, hogy a megfigyelt területek dinamikus változások egy adott pillanatban látott állomása. Nehezen megközelíthető a kérdés, mivel nem teljes a kép, de végső soron a **természetközeli gyep** kifejezés talán kifejezőbb.

Néhány szakértő a leegyszerűsítő kifejezéseket félrevezetőnek tartja (pl. az élő homoki gyepek ósgyepok, az üde rétek mind másodlagosak, stb.), mert mindenre lehet hozni ellenpéldát. Hazánkban erdő, erdősztyepp, és helyenként sztyeppklíma van jelen. A növénytakaró mégis jóval heterogénebb megjelenésű a tengerszint feletti magasság, kiettség és alapkőzet, valamint a rátelepedő talaj, vízfolyások és állóvizek, továbbá ember előtti hatások, emberi hatások sokszorosan egymással kombinációban megjelenő egyedi varianciája okán. A teljesség igénye nélkül felsorolt tényezők közül a növényzet szerkezetére és fajkészletére már évezredek óta az ember nagy – jelenleg talán a legnagyobb – hatást gyakorolja.

A gyepek használata során, amikor azon állatfajok háziasított formáival legeltetünk, amelyek korábban tömegesek voltak, kisebb-nagyobb mértékben „utánozzuk” a természetet. A megaherbivorok az erdős tájakon éppúgy tömegesek voltak, mint a fátlan tájakon, ezzel az erdőklímán felnyíló erdőket, tisztásokat kialakítva. A Pannon biogeográfiai régió erdei és gyepei éppen azért olyan érdekesek, mert jelen vannak egymásban, azaz erdeinkben van számos erdőssztyeppi és gyepi faj, illetve számos gyeptársulásban az erdei fajok a színező elemek, ritkábban kísérő fajok. Ez egyértelmű bizonyítéka annak, hogy az erdők záródása, valamint a fával és gyeppel borított területek kiterjedése, helye a holocén idején a klímaingadozások és a biotikus interakciók következményeként folytonosan változtak.

Az eddigi tapasztalatok alapján, a Duna-Tisza köze meszes homokbuckatető termőhely a dinamizmust jól szemléltető példa. Mitől függ, hogy adott buckatetőn záródó homokpusztagyep élő nyílt homok-pusztagyep, egyéves homoki gyeppel, nyílt homokfelszín, egy vagy sok példány boróka, galagonya, bármely hazai nyár, ritkábban tölgy fajok valamelyike van jelen, mikor a termőhely egyezik? Elsődleges befolyással a helyszín és közvetlen környezetének növényzete bír, amelyet a korábbi évektől egészen évezredekig terjedő időszakban megtörtént fő befolyásoló hatások alakítottak olyanná amilyen. A buckát ért hatások (a túllegeltetéstől, az akár évszázadi terjedő magára hagyást is beleértve) időszaka is meghatározó.

Túllegeltetési, majd magára hagyási példával élve: nem mindegy, hogy a túllegeltetés 1951-ben vagy a 1953-ban következett be. Ebben az esetben nem a két évnyi időtávolságon van a fő hangsúly (azaz a korábbi túllegeltetés után hosszabb ideje volt regenerálódni, mint a mához mérten hozzánk közelebb álló időpontban bekövetkező stressz esetében), hiszen az, hogy milyen klímája volt a megelőző évnek, az érintett évnek és a rákövetkező éveknek, nagyobb hatással van a növényzetre, mint az egymáshoz képest két év időtávolság. Tehát, ha 1951-ben túllegeltették a meszes homokbuckatető termőhelyet, akkor ott ma, függetlenül a környező táj növényzetére, *Stipa borystenica* és *Festuca vaginata* gyeppel találkozunk, ha két évvel később, akkor a fás növényzet, illetve a *Festuca wagneri* gyeppel meglepedésének kedvezett.

A kérdés tovább gördíthető a gyepek kezelése/használata mentén. A kihalt megaherbivorok, rágcsáló gradációk – és faunából kihalt fajaik gradációi –, valamint a növényevő ízeltlábúak komoly hatást gyakoroltak a növényzetre, illetve oda-vissza. Számos olyan gyeptársulásunk van, amely megtartja fátlanságát akkor is, ha nincs mezőgazdasági használat. Azonban ezen élőhelyek bizonyos mértékű zavarás nélkül egyre fajszegényebbé válnak (egyes gyeptípusokban akár zavarástűrő fajok szaporodhatnak fel, lásd. pannon löszgyepeket). Azaz a keletkezett fitomassza egy részének bizonyos időközönként és mértékben történő eltávolítására szüksége van a gyepek élővilágának (ezt hívja az ökológiai közepes zavarás elvének). A „Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon” című könyv 819. oldalán a dinamikával foglalkozó bekezdést érdemes alapul venni. A folyamatos legeltetés más fajkészletű gyeget eredményez, mint a ritkán vagy soha nem legeltetett gyepek. Homok esetében ez nagyon markánsan eltérő társuláskomplexeket jelent. A zavarás és nem zavarás párhuzamos alkalmazása eredményeként jön létre a legnagyobb élőhelyi és faji diverzitás, valamint az extenzívnek mondott, és csak apróságokban eltérő legeltetés biodiverzitásra gyakorolt hatásában is óriási különbség van.

Reméljük, hogy izgalmas, aktuális kérdést indítottunk el, és erre jönnek reakciók, és sikerül mindenki számára elfogadható választ találni.